

дійсності, визначили основні принципи побудови реляцій з іншими людьми, впливали на формування індивідуально-авторської картини світу науковця, публіциста, поета, критика, перекладача Євгена Сверстюка; описані ключові поняття світогляду письменника, представлені в художній формі в його поезії, виділені нетрадиційні компоненти системи цінностей майстра слова, в частині концепт *заключення*; розглянуто семантичне наповнення згаданої ключової одиниці в віршах автора, розкрито її функціональну навантаженість в смислової структурі творів, реалізується в активній ролі в формуванні підтексту і формулюванні концептуальності поезій, вивчені структурно-сміслові параметри інформаційного поля, центром якого є лексема *заключення*, генеруюча появу предметно-логічних і емоційно-чуттєвих смислових ланок про реалії перебування в ув'язненні, емоційному стані засуджених, причинах їх потрапляння в ув'язнення, специфіці сприйняття ув'язненої реальності, суму за залишеним на волі, мріях щодо майбутнього.

Ключові слова: індивідуально-авторська картина світу, концептосфера, концепт, семантичне наповнення, реалії.

Vaseyko Yuliia. Semantic Field of Concept «Imprisonment» in Yevhen Sverstyuk's Poetries. Life circumstances which determined attitude toward surrounding reality, basic principles of building relations with other people, influenced on sense of individual author's picture of the world of scientist, publicist, poet, critic, translator Yevhen Sverstyuk were analysed in the article; the main concepts of writer's world view, which were presented in artistic form in the artist's poetries, were described; the untraditional components of master's values system were selected, in particular concept *imprisonment*; semantic field of that concept in writer's poems was considered, the functional loading in the semantic structure of artworks was exposed, active role of the concept "Imprisonment" in forming of implication and formulation of conceptualism in artworks was mentioned, the structural and semantic aspects of the informative field formed by lexeme *imprisonment*, which generated appearing of logical and emotional information about life in prison, emotional conditions of convicted persons, reason of their stay in prison, specific of their perception of prison reality, sadness about people that were left on liberty, dreams about future were found out.

Key words: individual author's picture of the world, sphere of concepts, concept, semantic field, realities.

Стаття надійшла до редколегії
25. 12. 2015 р.

УДК 821.161.2-92.09

Людмила Жванія

Концепт *свобода* в публіцистиці Євгена Сверстюка

У статті розглянуто світоглядні константи публіциста, письменника-дисидента Євгена Сверстюка, визначальним серед яких постає концепт *свобода*. Окреслено цілісну картину концепту *свобода* в публіцистиці Є. Сверстюка, з'ясовано зміст та обґрунтовано значення поняття *свобода* як філософської категорії; простежено, як здійснюється смислонаповнення концептів *свобода*, *свобода волі* у творчості Є. Сверстюка, узагальнено зміст концепту *свобода* в публіцистичній спадщині письменника.

Ключові слова концепт, свобода, свобода волі, вибір, духовна свобода.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. У публіцистиці Є. Сверстюка представлено широкий спектр моральних і духовних цінностей, універсальних категорій буття, що виражені в концептах добра, краси, істини, свободи, любові. Проте концепту *свобода* належить особливе місце. Адже йдеться чи не про найуніверсальніше визначення людської сутності. Поняття свободи існувало в людській свідомості завжди, як і сама потреба в ній. Проблема свободи, постаючи актуальною в усі часи, дає змогу кожному поколінню шукати свою відповідь на можливість і способи її досягнення.

Кожен письменник, його світобачення та система цінностей, передусім, є вираженням певної культурної епохи, а його творчість – великою мірою обличчям тієї епохи, в умовах якої вона виникла, та його власного унікально-неповторного бачення світу. Як слушно зазначила М. Коцюбинська, Є. Сверстюк був «однією з найпомітніших постатей доби шістдесятників», одним із її «творців і

символів» [6, с. 6]. Тому вважаємо актуальним осмислення найважливіших світоглядних констант письменника, визначальним серед яких, на нашу думку, постає концепт свободи, особливо зважаючи на те, що на сьогодні це питання ще належно не розглядалося. Потрібно зазначити, що існує кілька досліджень, у полі зору яких опиняється публіцистичний текст Є. Сверстюка як вираження світогляду автора, його системи цінностей. Зокрема, у монографії Т. Хоменко «Проповідництво і сучасна публіцистика» осмислюється морально-етична публіцистика Є. Сверстюка та інших авторів, аналізується сенсонаповнення в його творчості таких ціннісних понять, як «любов», «добро», «відповідальність», «добročинність» [11]. Л. Василик у своїй праці «Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності» розглядає творчість Є. Сверстюка як представника української світоглядної публіцистики, котрий звертався до концептів «Україна», «свобода», «Бог», «душа», «пам'ять» [2]. Л. Лисенко стверджує, що концепт «істина» постає «сконцентрованою ідеєю, крізь призму якої формується телеологія публіцистичного дискурсу Є. Сверстюка й загалом модус його світопізнання» [7].

Отже **метою** нашої роботи є спроба окреслити цілісну картину концепту *свобода* в публіцистиці Є. Сверстюка, що передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати зміст та обґрунтувати значення поняття *свобода* як філософської категорії;
- 2) окреслити й систематизувати розмаїття смислів, які вкладав Євген Сверстюк у концепт *свобода*;
- 3) узагальнити зміст концепту *свобода* в публіцистичній спадщині письменника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Проблема свободи широка та багатоаспектна. Не існує єдиного визначення поняття свободи. Найзагальніше з них: *свобода* – це «здатність людини вільно визначати підстави своїх дій і відповідно реалізовувати себе» [10, с. 569]; у ширшому розумінні *свобода* – це «особливий спосіб детермінації духовної реальності» [9, с. 570]. Атрибутивними ознаками свободи як духовного феномену є вибір і відповідальність.

Свобода волі як можливість внутрішнього самовизначення особистості в плані чинити добро чи зло є однією з фундаментальних властивостей людської природи. Моральний аспект вибору передбачає відповідальність людини, а це можливо лише за умови усвідомленого вибору, що його здійснює особистість. Отже, у реалізації принципу свободи волі в людині поєднуються духовний та раціоналістичний первні. Про це у своїх «Філософічних листах» зазначає російський філософ П. Чадаєв, зауважуючи, зокрема, що «велике питання про свободу волі, яким би заплутаним воно не було, не становило б утруднень, якби цілком уміли проникатися ідеєю, що природа істоти, наділеної розумом, полягає лише у свідомості» [12, с. 374].

Як відомо, свобода належить до однієї з основних філософських категорій, що характеризують сутність людини та її існування, саме тому І. Кант приділив їй чи не найбільше уваги, тому, очевидно, мав слушність М. Бердяєв, стверджуючи, що «філософія Канта є філософія свободи» [1, с. 53]. На думку І. Канта, потрібно розцінювати свободу як незалежність від закону природної причинності. У «Критиці чистого розуму» філософ, зокрема, зауважує: «Свобода в практичному сенсі є незалежність волі від примусу імпульсами чуттєвості» [5, с. 344]. Це лише один аспект сприйняття явища, розуміння його як «свободи від...», однак філософ забезпечує сприйняття свободи як більшою мірою конструктивного чинника: «законодавство чистого і, як чистого, практичного розуму є свобода в позитивному сенсі» [5, с. 351]. Отже, «свобода для...» визначається, згідно з І. Кантом, як добровільне підпорядкування моральному закону, що кваліфікується філософом як «категоричний імператив». Це – етичний аспект свободи; урахування цього аспекту дає змогу сприймати її як добру волю. Таким чином І. Кант пов'язує свободу зі сферою природи вибору необхідності, джерелом якої є воля. Цей вибір відбувається в межах морального закону, тобто розум обирає, що є добром, а що – злом [4, с. 379–386].

У розв'язанні проблеми свободи Є. Сверстюку близькі ідеї І. Канта, який, як нагадує нам публіцист: «ставить людину як мету, а не засіб для якихось цілей... розробляє найвищі засади безкорисливості... утверджує обов'язок як стрижневу основу становлення особи» [8, с. 98]. Письменник убачає шлях до свободи у внутрішньому звільненні людини, її вдосконаленні, що стає можливим лише за умови здійснення нею вільного вибору. Є. Сверстюк наголошує: «Свобода вибору в нас є... З'являється, коли це стає необхідним. У такий момент людина виконує свій людський обов'язок» [8, с. 60]. Проте не кожному вистачає «сил і характеру у світі детермінізму... піднятися до "свобідної волі"». Публіцист чітко формулює важливу проблему сучасної людини – відсутність

внутрішнього прагнення до свободи – та вказує на її головну причину, тобто втрату духовних джерел «...ніщо не відкриває нашому сучасному технократові щілини в духовний світ» [8, с. 59].

Міркуючи над природою людини, Є. Сверстюк зазначає, що І. Кант у своїх роздумах «“Про співіснування принципу доброго зі злим” або “Про первісне зло...”» спирався на історичні факти... вияви жорстокої сваволі людини... Він покладався лише на цивілізуючу роллю поступу, який стимулюватиме її до боротьби з собою проти спокус і вестиме до вдосконалення» [8, с. 44]. Уважаючи людину «зіпсутою не в основі», письменник, подібно до І. Канта, констатує наявність у її внутрішній природі «доброї волі», на яку «покладались усі мислителі», що прагнули до «вироблення інституцій, які зміцнюють добру волю людини» [8, с. 44].

Концепт *свобода* у творчості Є. Сверстюка вміщує два основних значення – зовнішню та внутрішню свободу людини.

Письменник послідовно виявляє свою позицію щодо проблеми реалізації зовнішньої свободи як можливості вільного буття народу, свободи соціальної й національної. Для нього очевидно є потреба побудови громадянського суспільства, яке мислиться як суспільство вільних людей: лише «вільна людина» здатна «створити громадську думку, а громадська думка ... визначати дії уряду» [8, с. 45]. У своїх публіцистичних виступах Є. Сверстюк наголошує на потребі демократичних засад у відносинах держави та громадянського суспільства. Останнє для письменника вбачається у вигляді соціального й культурного простору, заснованого на християнських ідеалах любові та добра, у якому взаємодіють вільні особистості, здатні здійснювати індивідуальний вибір.

На думку Є. Сверстюка, важливим чинником, що уможливорює розвиток громадянського суспільства в Україні, постає історичне прагнення нашого народу до свободи від будь-якого зовнішнього поневолення: «Україна зовсім несподівано для Росії в 1917 році вголос заявила про... волю до національної незалежності» [8, с. 730], і знову в 1991 р. Кремль, як зауважує публіцист, «був шокований референдумом... – та сама воля до національної незалежності» [8, с. 730]. Письменник указує на глибинну причину прагнення українського народу до самоствердження: «Вільний дух України йде від релігійності народу. За всіх форм покріпачення й недолі народ стає під захист Божий і зберігає таким чином свою духову свободу» [8, с. 731].

Для Є. Сверстюка соціальна й національна свобода – це неодмінна умова не лише повноцінного життя та розвитку всього народу, а й особистого щастя кожної людини. В основі зовнішньої свободи лежить потреба свободи для самореалізації людини, тобто тієї свободи, котру не обмежує ув'язнення, гніт однієї нації над другою, ані інші обмеження. Зовнішня свобода – природна й неодмінна умова становлення, реалізації та утвердження внутрішньої. Адже практична реалізація внутрішньої свободи особистості здійснюється завдяки об'єктивній можливості, тобто зовнішній свободі для такої діяльності. Зовнішня свобода – це не сваволя, а свобода слова, віри, поглядів і переконань, свобода від тиску, від примусу й заборон, від грубої сили, погроз і переслідування. За Є. Сверстюком, досягнення такої свободи можливе за допомогою цивілізаційного поступу «вироблення мудрих і твердих законів», плекання «великих святинь», «вироблення інституцій», які «зміцнюють добру волю людини» [8, с. 44]. Проте публіцист не відкидає й революційного шляху, наголошуючи на його позитивних аспектах «революція все ж таки покликана усунути зігнілі й фіктивні підпори, хисткі та потоптані закони, усунути здичавілих від сваволі й безвідповідальності людей, нагромадження кривд і беззаконня – для того, щоб збудувати справжні міцні опори для відродження людини – для прищеплення їй ідеалів добра і справедливості, для полегшення вибору її свободної волі» [8, с. 44].

Визначаючи внутрішню свободу як психологічну скерованість людини, її воління, можемо говорити про вільний вибір людини у здійсненні добра чи зла, що є обов'язковою умовою реалізації внутрішньої, духовної свободи. Духовна свобода є такою, що переводить ідею «звільнення» в духовно-моральний план, відкриває в душі людини простір вільного вибору. Це діалектична єдність моральної необхідності та суб'єктивної добровільності поведінки як здатність людини мати владу над своїми вчинками. Свобода волі є сутнісною властивістю людини, і такою ж сутнісною й співмірною масштабам цієї свободи є відповідальність.

Визначаємо як основоположну – у Сверстюковому розумінні духовної свободи – ідею християнської любові до ближнього: «Спаситель відкрив людству любов, мир і свободу, рівність для всіх і братерство народів – нові цілі». Глибоке осягнення Є. Сверстюком поняття свободи сформувалося на

основі найавторитетнішого для письменника джерела – Святого Письма. Для нього, як для християнина, духовна свобода – це найвищий вимір свободи, в основі якої – усвідомлення людиною свого високого призначення, ідея милосердя, усепощення, любові до ближнього та здатність до самопожертви. Адже «свобода в своїй найглибшій суті – це саме духовна свобода, тобто свобода духу, а не тіла й не душі» [3, с. 182]. На переконання публіциста, духовна свобода особистості ґрунтується на вірі в Бога. Віруючи в Господа, людина створює власний реальний життєвий центр і будує, виходячи з нього, свою душу, завдяки цьому вона сама стає живою духовною єдністю, набуває зрілого й вивершеного духовного характеру. На цьому шляху людина досягає головної цілі свого життя, адже, попри все, їй надано можливість вибудувати духовну свободу всередині самої себе. Духовна свобода допомагає людині знайти силу здолати будь-які труднощі, випробування й сягнути справжніх висот духу.

Духовно вільна людина, за Сверстюком, – це людина, позбавлена страху, на противагу «вдоволеним рабам», котрі несуть «кару невольницького життя так і не зважившись ні разу в житті бути вільним» [8, с. 23]. Письменник із болем характеризує тип пострадянської людини як саме такого раба, порівнюючи ситуацію, у якій вона опинилася після «падіння тюрми», з образом пташки «випущеної з клітки і вже не здатної летіти на волю» [8, с. 728]. Є. Сверстюк констатує: «уявлення про те, що людина з соцтабору виходить на поле вільного вибору виявилось ілюзорним», адже тоталітарний режим спромігся виховати «тип нової людини», що звикла «лише слухатись», а тому «не знає, на що їй ужити ту свободу» [8, с. 728]. Страх, у якому жила особа, є, на думку публіциста, тим чинником, що ослаблює її моральні сили, «активізує низькі інстинкти на шлях пристосування до чужої волі» [8, с. 151]. Упродовж десятиліть радянська влада займалася цілеспрямованим винищенням «духовних основ життя», що завжди були тією «опорою людини», без якої вона «раптом стає піддатливою і цілком залежною від впливів. Вона боїться свободи й уникає свободи вибору» [8, с. 732]. Письменник дошукується глибинних причин такого духовного рабства та віднаходить їх у запереченні християнських ідей, які «в інтерпретації рабів проходять по вузькій грані самозаперечення» [8, с. 245]. Шлях до свободи, за Є. Сверстюком, – це шлях хоробрих і сильних духом, здатних «прийняти істину: дорога до Бога висхідна, вона вкрита терням» [8, с. 245], проте вона завжди відкрита. Для того, щоб стати вільним, наголошує письменник, потрібно обрати «дорогу Бога твого – і вже пересташ бути рабом своїх слабкостей, стаєш вільним – актом свободної волі вибираєш з усіх можливих – потрібні й гідні кроки до самоствердження... Заборони стають принципами» [8, с. 97]. Досягнути свободи, за Є. Сверстюком, здатна лише людина, яка має принципи та ієрархію цінностей, усвідомлює своє призначення й обов'язок та здатна здійснювати вільний вибір.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що концепт свободи відіграє конститутивну роль у світоглядній настанові та публіцистичній творчості Є. Сверстюка. Сміслові наповнення цього концепту охоплює такі значення: свобода як філософсько-релігійна категорія, зовнішня свобода як вільне соціальне й національне буття народу та свобода внутрішня, духовна. Заснована на глибокій вірі, вона відкриває в душі людини простір вільного вибору, стає чинником морального вдосконалення та творчої самореалізації особистості.

Джерела та література

1. Бердяев Н. А. Самопознание: опыт философской автобиографии / Н. А. Бердяев. – М. : Книга, 1991. – 433 с.
2. Василик Л. Є. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності : монографія / Л. Є. Василик. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. – 416 с.
3. Ильин И. А. Путь духовного обновления / И. А. Ильин // Почему мы верим в Россию. – М. : Эксмо, 2006. – 912 с.
4. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Сочинения : в 6 т. – М. : Мысль, 1964. – Т. 3. – 799 с.
5. Кант И. Критика практического разума / И. Кант // Сочинения. В 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4, ч. I. – 544 с.
6. Коцюбинська М. Кризь велику призму / М. Коцюбинська // Є. Сверстюк. На святі надій : вибране / Є. Сверстюк. – К. : Наша віра, 1999. – С. 6–9.
7. Лисенко Л. Публіцистика Євгена Сверстюка: пошук «істини» у ствердженні духовних цінностей / Л. Лисенко // Рідний край. – 2013. – № 1. – С. 36–39
8. Сверстюк Є. На святі надій : вибране / Є. Сверстюк. – К. : Наша віра, 1999. – 784 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 570–571.
10. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – М. : Сов. энцикл., 1989. – С. 569–571.

11. Хоменко Т. М. Проповідництво і сучасна публіцистика: (на основі есеїстики Є. Сверстюка, М. Мариновича – Україна, І. Ортинського – Німеччина) / Тетяна Хоменко ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ПАІС, 2008. – 135 с.
12. Чаадаев П. Я. Полное собрание сочинений и избранные письма / П. Я. Чаадаев. – М. : Наука, 1991. Т. 1 – 799 с.

Жвания Людмила. Концепт *свобода* в публицистике Евгения Сверстюка. В статье рассматриваются мировоззренческие константы публициста, писателя-диссидента Евгения Сверстюка, определяющим среди которых является концепт *свобода*. Очерчена целостная картина концепта *свобода* в публицистике Е. Сверстюка: выяснено содержание и обосновано значение понятия *свобода* как философской категории; систематизировано многообразие смыслов, которые вкладывал Е. Сверстюк в концепт *свобода*; обобщено содержание концепта *свобода* в публицистическом наследии писателя. Концепт *свобода* играет конститутивную роль в мировоззренческой установке и в публицистическом творчестве Е. Сверстюка. Смысловое наполнение этого концепта включает следующие значения: свобода как философско-религиозная категория, внешняя свобода как свободное социальное и национальное бытие народа и свобода внутренняя, духовная. Основанная на глубокой вере, она открывает в душе человека пространство свободного выбора, становится фактором нравственного совершенствования и творческой самореализации личности.

Ключевые слова: концепт, свобода, свобода воли, выбор, духовная свобода.

Zhvania Lyudmila. The Concept of *Freedom* in Journalism Eugene Sverstiuk. This article shows the specifics of the interpretation of the concept *freedom* in the works of Eugene Sverstyuk – essayist, dissident writer. Outlined a holistic picture of the concept of *freedom* in journalism E. Sverstiuk: the author analyzes the content of the concept of freedom as a philosophical category; systematized meanings that are invested in the concept of *freedom* E. Sverstyuk; summarized the content of the concept of *freedom* in the journalistic heritage of the writer. The concept of *freedom* plays a constitutive role in the ideological installation and journalistic creativity Eugene Sverstiuk. The semantic content of this concept includes the following values: freedom as a philosophical-religious category, external freedom as a free social and national existence of the people and freedom of the inner, spiritual. Based on a deep faith, it opens in the soul space of free choice, it becomes a factor of moral perfection personality.

Key words: concept, freedom, free will, choice, spiritual freedom.

Стаття надійшла до редколегії
05. 02. 2016 р.

УДК 821.161.2 – 3.09 (477.82)

Ірина Констанкевич

Волинь в автобіографічному наративі Євгена Сверстюка

У статті на матеріалі автобіографічної книги «Невже то я?» окреслено духовні зв'язки Євгена Сверстюка з Волинню, фактори та умови становлення філософа й дисидента, патріота та морального максималіста, глибоко віруючої й духовної людини крізь призму спогадів, свідчень, записок. Ідеться про обставини формування тожсамоті, національної ідентичності.

Ключові слова: автобіографізм, спогади, ідентичність, пам'ять, саможиттєпис.

«Та Волинь у мені...»
Є. Сверстюк

Постановка наукової проблеми та її значення. Спонукою до формулювання такої теми стала унікальна автобіографічна книга «Невже то я?», упорядкована й опублікована по смерті Євгена Сверстюка у 2015 р. Незважаючи на те, що чимало матеріалів уже частково надруковано в інтерв'ю, статтях, хронологічний принцип репрезентації від народження до останніх років життя дав можливість авторові спільно з упорядником Олексієм Сінченком відтворити життя цілісно, масштабно, із філософсько-есеїстичними роздумами, узагальненнями, багатою галереєю людських типажів. Це світла, глибока книга-саможиттєпис нашого сучасника, який проживав і прожив різні життя, у різні епохи, але не втратив головного – людини в людині.